

Toimiva Lapsi & perhe

Lapsen ja nuoren kehitystä tukeva
toiminnallinen kartoitus
varhaiskasvatuksessa ja koulussa:

LAPSET PUHEEKSI -KESKUSTELUN
TAUSTATEORIA

16.12.2015

mieli
Suomen Mielenterveysseura

©Tytti Solantaus 2013

SISÄLLYSLUETTELO

1 LAPSET PUHEEKSI – KESKUSTELUN TAUSTAA	2
1.1 Lapset Puheeksi – keskustelu.....	2
1.2 Toimiva lapsi & perhe -työmenetelmäperhe	3
2 LAPSET PUHEEKSI – KESKUSTELUN LÄHTÖKOHDAT.....	3
2.1 Kehitysympäristöt, arkinen vuorovaikutus ja lapsen kehitys	3
2.2 Lapsen/nuoren ongelmien ennaltaehkäisy	4
2.3 Lapsen ja nuoren kuntoutumisen tukeminen.....	6
2.4 Vahvuudet ja haavoittuvuudet.....	7
2.5 Suunnitelma toiminnaksi	8
3 VANHEMPIEN ONGELMAT JA LAPSET	9
3.1 Lastensuojelun tarve	11
3.2 Lasta tukevia tekijöitä kun elämässä on vaikeuksia	11
4 LAPSET PUHEEKSI – KESKUSTELUN LOKIKIRJAT, Liitteet 1-5.....	13

1 LAPSET PUHEEKSI – KESKUSTELUN TAUSTAA

1.1 Lapset Puheeksi – keskustelu

Lapset Puheeksi – keskustelun (LP) avulla pyritään tukemaan lasten ja nuorten hyvinvointia ja kehitystä, mahdollisten häiriöiden ehkäisyä ja lapsen/nuoren kuntoutumista tilanteissa, joissa lapsella/nuorella tai hänen ympäristössään on vaikeuksia tai erilaisia paineita. Kodin, päivähoidon, koulun ja toveripiirin ongelmat heijastuvat herkästi lapseen ja nuoreen, mutta on olemassa myös asioita, joita voidaan tehdä suotuisan kehityksen tukemiseksi. LP -keskustelun avulla pyritään tunnistamaan näitä lapsen ja nuoren kehitystä tukevia tekijöitä niin kotona kuin koulussa ja päivähoitossa. Samalla tehdään suunnitelma arkipäivän toimiksi ajatellen sekä vahvuuksia että haavoittuvuuksia ja mahdollisia ongelmia. Näin ollen LP ei ole ainoastaan kartoitus lapsen/nuoren tilanteesta.

Lapset puheeksi – työmenetelmä on tarkoitettu käytettäväksi sekä aikuisten ja lasten sosiaali- ja terveyspalveluissa että päivähoitossa ja koulussa. Työntekijän koulutus ja työtehtävä voivat vaihdella, eikä työskentelyyn tarvita psykiatrian tai psykologian alan peruskoulutusta. LP – keskustelu on matalan kynnyksen menetelmä, joka avaa oven muille mahdollisesti tarvittaville työmenetelmille ja palveluille.

LP aikuisten sosiaali- ja terveyspalveluissa. Aikuisen vakavat sairaudet ja muut ongelmat heijastuvat perheeseen ja lapsiin. Lastensuojelulaki ja Terveystenhuoltolaki velvoittavat aikuista hoitavaa tahoa ottamaan huomioon hänen lastensa hoidon ja tuen tarve (Lastensuojelulaki Luku 1, 10 §, Terveystenhuoltolaki 70 §). Lapset puheeksi – keskustelun avulla työntekijää voi ottaa lapset puheeksi rakentavasti ja vanhempia ja lapsia kunnioittaen. Pyrkimyksenä on, että sekä vanhempi että hänen työntekijänsä voivat ensi vaiheen jälkeen palata lasten asiaan avoimesti ja välittömästi aina, kun siihen on halua ja tarvetta sekä ilonaiheiden että ongelmien ilmaantuessa. Keskustelun lapsista ja vanhemmuudesta tulisi muodostua luontevaksi osaksi vanhemman ehkä pitkäänkin omaa hoitoprosessia tai palvelujen käyttöä, on sitten kyse ruumiillisesta sairaudesta, mielenterveys- tai päihdeongelmista tai sitten toimeentulo- tai muiden aikuissosiaali-palvelujen käytöstä.

LP lasten kehitysympäristöissä ja palveluissa. LP:n tarkoituksen on rakentaa lapselle/nuorelle tukevaa arkipäivää kodin lisäksi myös päivähoitossa ja koulussa. Kun vanhemmat ja päivähoiton työntekijä tai opettaja keskustelevat, on paikalla kaksi lapsen/nuoren tuntevaa henkilöä, joilla kummallakin on oma tehtävänsä ja tonttinsa lapsen/nuoren elämässä. Vanhemmat tuntevat lapsensa parhaiten ja tuovat keskusteluun oman asiantuntemuksensa, kun taas päivähoiton työntekijä ja opettaja ovat asiantuntijoita lapsesta päivähoitossa ja koulussa. Näin ollen LP toteutuu päivähoiton ja koulun puitteissa kahden asiantuntijan keskusteluna ja pyrkimyksenä on mahdollisimman hyvä yhteistyö toinen toista kunnioittaen. Lasten/nuorten osallistuminen on myös mahdollista tietyillä ehdoilla.

Äitiys ja lastenneuvolassa, kouluterveydenhuollossa ja oppilashuollossa ovat lapset/nuoret jo lähtökohtaisesti työn keskiössä. Lapset puheeksi –keskustelu tarjoaa työvälineen pohtia mahdollisia vanhempien ongelmia ja muita paineita lapsen/nuoren elämässä rakentavasti, tunnistaa perheen ja lapsen/nuoren vahvuuksia ja tehdä suunnitelmaa lapsen/nuoren ja vanhempien sekä opettajan ja varhaiskasvattajan tukemiseksi. On myös mahdollista ja suositeltavaakin, että LP tehdään ennen kouluikää vanhempien, varhaiskasvatuksen ja neuvolan yhteistyönä ja kouluikässä mukana on myös kouluterveydenhuollon tai oppilashuollon työntekijä.

1.2 Toimiva lapsi & perhe -työmenetelmäperhe

Lapset puheeksi -keskustelu kuuluu Toimiva lapsi & perhe -työmenetelmäperheeseen (Toimiva lapsi&perhe -hanke, THL), joiden päämäärät ovat samat ja jotka perustuvat yhteisiin periaatteisiin. Muita 'perheeseen' kuuluvia työmenetelmiä ovat Lapset puheeksi –perheinterventio, Lapset puheeksi -Neuvonpito, Verttikurssit perheille ja Verttiryhmät lapsille ja vanhemmille, sekä potilasvanhemmille tarkoitettut Lapset puheeksi – ryhmät psykiatrisissa sairaaloissa. Lapset puheeksi –neuvonpito on menetelmä, jonka avulla lapsen ja nuoren ympärille rakennetaan tukevaa verkostoa sekä lapsen ja perheen omasta sosiaalisesta verkostosta että tarvittavista palveluista. Työmallit kehittyvät kokemuksen karttuessa.

Työmenetelmät pohjautuvat kokemukseen työskentelystä sekä perheiden että vertaisryhmien parissa, kotimaiseen ja kansainväliseen tutkimukseen ja professori William Beardsleen kehittämään perheinterventioon. Perheinterventiota kutsutaan Suomessa nimellä Lapset puheeksi –perheinterventio, aikaisemmin perheinterventio. Beardslee käyttää itse nimeä Family Talk Intervention ja eri maissa käytetään kuhunkin ympäristöön sopivaa nimeä.

2 LAPSET PUHEEKSI – KESKUSTELUN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Kehitysympäristöt, arkinen vuorovaikutus ja lapsen kehitys

1. Kehitysympäristöt, joita ovat koti, päivähoido ja koulu sekä vapaa-ajan ympäristöt, vaikuttavat kaikki lasten ja nuorten hyvinvointiin ja kehitykseen.

2. Kehitysympäristössä syntyvä arkinen toiminta ja vuorovaikutus vaikuttavat lapsen ja nuoren kehitykseen joko kehitystä tukien tai paineita ja ongelmia tuottaen. Myös lapsi/nuori itse muokkaa kehitysympäristöissä tapahtuvaa toimintaa ja vuorovaikutusta.

3. *Kehitysympäristön ensimmäinen tehtävä on osallistua lapsen/nuoren kehitykseen, ”tuottaa” kehitystä.* Toisin sanoen, toiminnan ja vuorovaikutuksen luonne ja laatu kotona, päivähoidossa,

koulussa ja toveripiirissä/vapaa-aikana ovat merkityksellisiä lapsen ja nuoren kehitykselle.

Kehitysympäristöllä tarkoitetaan psyykkistä ja fyysistä ympäristöä, jossa lapsi on itse osallisena ja jolla on itsenäinen merkityksensä lapsen kehitykselle. Kehitysympäristön psyykkiset ja fyysiset ominaisuudet vaikuttavat vuorovaikutuksen laatuun. Näihin taas puolestaan vaikuttavat yhteiskunnan tila ja toiminnalle annetut resurssit ja puitteet, kuten alla olevat esimerkit osoittavat.

Kolmilapsisen perheen elämä kerrostalon kaksiossa tuottaa erilaisen vuorovaikutus- ja toimintapaletin ja kehittää lapsilla erilaisia kykyjä kuin elämä isossa omakotitalossa pihoineen. Hyvä ystäväpiiri ja rauhallinen naapurusto tukevat nuoren sosiaalista kehitystä, kun taas ongelmallinen ystäväpiiri ja levoton naapurusto voivat viedä nuoren kaltevalle pinnalle. Rauhallinen päiväkotiryhmä tukee vilkasta lasta, levoton voi tehdä hänestäkin levottoman. Hyvin huolehdittu, viihtyisä kouluympäristö tukee myönteistä sosiaalista käytöstä, kolhuinen ja huonosti hoidettu ympäristö epäsosiaalista.

Kehitysympäristössä syntyvä jokapäiväinen toiminta ja vuorovaikutus vaikuttavat lapsen kehitykseen joko sitä tukien tai ongelmia tuottaen. Toistuvissa jokapäiväisissä tilanteissa syntyy kykyjä, taitoja ja toimintamalleja samoin kuin rakentuu kuva itsestä ja omista mahdollisuuksista. Tästä syystä Lapset puheeksi –keskustelussa poraudutaan lapsen ja nuoren arkipäivään ja sen kulkuun ja pyritään muokkaamaan sitä lapsen/nuoren tarpeiden mukaiseksi. Arkipäivän toimintojen suunnitelman tekeminen tarkoittaa hyvin konkreettisia toimia kunkin osallistujan oman roolin puitteissa. Kyseessä ei ole terapia, eikä varhaiskasvatuksen työntekijästä tai koulun opettajasta tehdä terapeutteja.

Kehitysympäristöjen yhteistyöllä on myös vahva merkitys lapsen/nuoren hyvinvoinnille. Lapsi/nuori itse liikkuu päivittäin kodin ja päivähoidon, koulun ja vapaa-ajan ympäristöjen välillä kantaen kaikkia kokemuksiaan mukanaan. Hyvä yhteistyö pitää sisällään keskinäisen tuen, yhteisen pohdinnan ja ongelmanratkaisun toimintamalleineen sekä myös jaetun ilon lapsen/nuoren hyvinvoinnista. Se perustuu toinen toisensa tilanteen ja näkökulmien ymmärrykseen ja kunnioitukseen. Hyvän yhteistyön merkitys korostuu silloin, kun lapsella/nuorella on vaikeuksia. Näistä syistä LP-keskustelussa saatetaan koti ja päivähoito/koulu yhteisen pöydän ääreen miettimään lapsen/nuoren arkipäivän sujumista. Lp-neuvonpidon avulla rakennetaan tarvittaessa vielä laajempaa yhteistyötä.

2.2 Lapsen/nuoren ongelmien ennaltaehkäisy

1) *Kehitysympäristöjen toinen tehtävä on osallistua ongelmien ennaltaehkäisyyn.*

2) Kehitysympäristöjen ongelmat ovat merkityksellisiä lapsille. Esimerkiksi kodin taloudelliset ongelmat merkitsevät usein huolia ja paineita vanhemmille ja samoin kuin resurssien leikkaaminen tuo paineita työntekijöille varhaiskasvatuksessa ja koulussa.

3) Aikuisten paineet ja vaikeudet heijastuvat herkästi toimintaan ja vuorovaikutustapoihin lasten/nuorten kanssa ja sitä kautta lasten/nuorten tunne-elämään, käytökseen, ihmis-suhteisiin, koulumenestykseen ja vaikeissa tilanteissa myös tulevaisuuden mahdollisuuksiin.

4) Jos yhdessä kehitysympäristössä on vaikeuksia, voivat muut tukea ja kantaa lasta/nuorta ja osallistua häiriöiden ehkäisyyn. Kun kotona on ongelmia, voivat päivähoito ja koulu sekä vapaa-ajan toiminnot tukea lasta/nuorta, ja päinvastoin. *Kehitysympäristöjen yhteistyön on avainasemassa.*

5) Ymmärrys omaan elämään vaikuttavista asioista ja mahdollisuus osallistua ongelmien ratkaisuun omien kykyjen mukaisesti tukevat selviytymistä ja pärjäävyyttä niin lapsilla ja nuorilla kuin aikuisillakin.

Elämässä sattuu ja tapahtuu ja haasteet ja vaikeudetkin ovat tuttu osa aikuisten elämää niin kotona kuin päivähoitossa ja koulussa. Lapset ja nuoret reagoivat herkästi pieniinkin muutoksiin aikuisten mielialoissa ja toiminnassa, herkemmin kuin aikuiset usein olettavat. Aikuisten vaikeudet näkyvät nopeasti ärtyisyytenä, vetäytymisenä tai ailahtelevuutena, joihin lapset ja nuoret reagoivat omilla persoonallisilla tavoillaan. Joku reagoi riidanhalulla, toinen masentuu ja vetäytyy itsekseen, kolmannelle ei päivähoito tai koulu enää maistu, neljäs tulee riippuvaiseksi aikuisen seurasta, jne. Pieniin, alkaviin muutoksiin lapsen/nuoren olemuksessa ja käyttäytymisessä ei useinkaan kiinnitetä huomiota. On kuitenkin mahdollista tukea lapsen/nuoren hyvinvointia jo tässä vaiheessa rakentamalla häntä ymmärtävää ja tukevaa arkipäivää.

Lapset puheeksi – keskustelun on tarkoitus olla apuna heti, kun aikuiset kohtaavat paineita ja vaikeuksia, jotka saattavat heijastua omaan toimintaan ja vuorovaikutukseen. Näin ollen on toivottavaa, että vanhemmat kertovat pienistäkin kodin vaikeuksista mahdollisimman varhain, jo ennen kuin lapsella tai nuorella on ongelmia. Näin päivähoito ja koulu pääsevät rakentamaan lapsen/nuoren päivää tätä tukevaksi juuri tässä tilanteessa jo ennen kuin varsinaisia ongelmia ilmenee.

Sama koskee päivähoitoa ja koulua. Päivähoitossa tai koulussa voi tapahtua asioita, jotka tuottavat paineita heijastuen lapsen /nuoren mielialoihin ja käyttäytymiseen kotona. Vanhempien tulisi saada näistä asioista tietoa. Jos kodin ja päivähoiton/koulun yhteistyö on hyvää ja luottavaista, voidaan näistäkin keskustella ilman että syntyy vastakkainasettelua kodin ja koulun/päivähoiton välillä. Vanhemmat voivat silloin ymmärtää lastaan ja tukea häntä.

Joskus syntyy haavoittuva yhtälö lapsen/nuoren ja ympäristön välillä. Ympäristön muutokset voivat olla niin pieniä, etteivät ne aiheuta ongelmia suurimmalle osalle lapsista/nuorista, mutta jollekulle lapselle/nuorelle ne voivat olla haavoittavia. Esimerkkinä voisi olla koululainen, jolla on vaikeuksia solmia suhteita ikätovereihin, mutta oivaltavan opettajan avulla hän on pystynyt toimimaan ryhmässä, suhteet luokkatovereihin ovat kunnossa ja koulunkäynti sujuu. Opettaja sairastuu pitempiaikaisesti. Hänen tilalleen tulee vaihtuvia sijaisia, joilla ei ole tietoa ja ymmär-

rystä tämän lapsen/nuoren erityisistä piirteistä. Lapsi/nuori jää vähitellen taas yksin ja vaarana on syrjäytyminen luokkayhteisössä. Hän on kotona allapäin ja kouluun lähteminen on vaikeaa. Vanhemmat ovat ymmällään. Toinen esimerkki voisi lapsi, joka on vilkas ja energinen. Vanhemmille tulee keskinäisiä vaikeuksia ja riitoja, jotka vievät voimia. Vanhemmilla ole enää kärsivällisyyttä eloisan lapsen kanssa. Lapsi reagoi uhmalla, joka näkyy myös päivähoitossa. Päivähoitaja on ymmällään.

Jos näissä kahdessa tilanteessa on LP – keskustelu käytössä, voivat ensimmäisen esimerkin vanhemmat pyytää sitä välittömästi huomattessaan lapsessa muutoksia, samoin toisen esimerkin opettaja. Keskustelussa pohdittaisiin tilannetta ja kummankin osapuolen toimia lapsen /nuoren tukemiseksi. Pyrkimyksenä olisi ensimmäisessä tapauksessa lapsen/nuoren mahdollisen masennus- ja koulusta poissaolokierteen ja toisessa käytösongelmakierteen ehkäisy.

Vaikeuksien tullessa on kaikille ihmisille, myös lapsille, tärkeää ymmärtää, mistä on kyse, mitä tapahtuu ja mitä voi tehdä. Tähän asiaan paneudutaan tarkemmin kohdassa Vanhemman ongelmat ja lapset.

2.3 Lapsen ja nuoren kuntoutumisen tukeminen

1) Kehitysympäristöjen kolmas tehtävä on osallistua lapsen/nuoren kuntoutumiseen, kun lapsella/nuorella itsellään on vaikeuksia tai ongelmia.

2) Lapsen/nuoren omat vaikeudet heijastuvat vuorovaikutukseen ja tuovat haasteita arki-päivän sujumiseen eri kehitysympäristöissä. Kehitysympäristöjen välisen yhteistyön merkitys korostuu.

3) Kaikille lapsille ja nuorille on ensiarvoisen tärkeää, että arkipäivä tuottaa onnistumisen kokemuksia ja iloa. Myönteisten ihmissuhteiden ja yhteenkuuluvuuden, sekä onnistumisen ja ilon merkitys korostuu, kun elämässä on vaikeuksia.

4) Arkipäivän sujuminen tuo pohjan psykiatriselle hoidolle ja muille hoitaville ja kuntouttaville toimille.

Mielenterveyden ja käyttäytymisen ongelmat heijastuvat vahvasti lapsen ja nuoren selviytymiseen arkipäivän haasteista. Myöskään aikuisten, sen enempää kotona kuin päivähoitossa ja koulussa, ei ole helppo tietää, miten kyseiseen lapseen tai nuoreen tulisi suhtautua ja miten toimia hänen kanssaan arkisissa tilanteissa. Pitääkö eristäytyvää, masentunutta lasta haastaa muiden joukkoon ja miten sen voi tehdä, vai olisiko parasta antaa hänen olla itsekseen? Miten toimia helposti kiukustuvan oppilaan kanssa, miten paljon voi vaatia ahdistuneelta ja pelokkaalta lapselta, miten suhtautua nuoreen jolla on ilmiselviä syömisongelmia, entä nuoreen, jolla on pakko-oireita? Miten saada lapsi/nuori kokemaan iloa ja onnistumista? Miten tukea muita lapsia ja oppi-

laita suhtautumisessa toisen erikoiseen käytökseen ja rakentaa hyväksymistä ja yhteenkuuluvuutta?

Kysymyksiä on paljon, ja niiden ratkaisusta riippuu pitkälti se, miten kyseinen lapsi tai nuori pystyy jatkamaan päivähoitossa tai koulussa. Päivähoidon ja koulun sujuminen ja arkipäivän rutiinien säilyminen mahdollisuuksien pitkälle ovat puolestaan ensiarvoisen tärkeitä ajatellen lapsen ja nuoren selviytymistä ongelmavaiheen yli ja siitä eteenpäin.

Ratkaisujen etsiminen yllä oleviin ja muihin kysymyksiin kodin ja päivähoidon/koulun yhteistyönä on oleellinen osa lapsen ja nuoren kuntoutumisen tukemista. Tarvittaessa kutsutaan mukaan mielenterveyskysymysten asiantuntija (neuvola- tai koulupsykologi, -kuraattori tai lapsen/nuoren oma terapeutti tai psykiatri). Hän tuo keskusteluun oman asiantuntemuksensa lapsen/nuoren psykiatrisen oireiden ja käyttäytymisen ymmärtämiseksi, miltä pohjalta vanhemmat ja päivähoitaja/opettaja voivat suunnitella omaa toimintaansa lapsen/nuoren kanssa.

Joskus tarvitaan laajempi verkosto tukemaan kotia ja vapaa-aikaa. Tällöin on paikallaan kutsua koolle Lapset puheeksi Neuvonpito. Vapaa-aikajärjestelyjä varten voidaan paikalle kutsua nuorisotoimen edustaja tai lasta/nuorta kiinnostavan harrastuskerhon edustaja.

Jos aikuiset eivät ole yhteistyössä, on vaarana, että lapsi tai nuori jää yksin ongelmineen, joutuu eristetyksi tai liittyy ongelmalliseen kaveripiiriin ja vaikeudet lisääntyvät. Nuoruusikäisen oma läsnäolo on suotavaa, mutta Neuvonpito voidaan järjestää myös silloin, kun nuori ei pysty tai halua osallistua.

2.4 Vahvuudet ja haavoittuvuudet

LP -keskustelussa tunnistetaan lapsen/nuoren ja kehitysympäristöjen vahvuudet ja haavoittuvuudet, jotka ovat menetelmän keskeisiä käsitteitä.

Vahvuus tarkoittaa LP -keskustelussa asiaa, joka sujuu, vaikka elämässä on vaikeuksia. Vahvuus -käsite LP:ssä ei siis tarkoita erityistä lahjakkuutta tai erityisen hyvää selviytymistä. Se perustuu pärjäävyys -ilmiöön ja sen määritelmään. Pärjäävyydellä (resilienssi, engl. resilience) tarkoitetaan sitä, että asiat sujuvat huolimatta siitä, että on sellaisia vaikeuksia, joiden tiedetään usein johtavan ongelmiin. Aikaisemmin puhuttiin pärjäävistä yksilöistä ja ajateltiin, että toiset ovat pärjääviä ja toiset eivät. Nyt kuitenkin tiedetään, että pärjäävyys syntyy yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksesta. Pärjäävyys ei siis ole lapsen ominaisuus, vaan se syntyy esimerkiksi kodin ja päivähoiton/koulun yhteistyössä.

Huomion kiinnittäminen vahvuuksiin voi vaatia työntekijältä orientaation muuttamista, näin erityisesti mielenterveys-, päihde- ja sosiaalipalveluissa. Kaikki mielenterveys- ja lastensuojelutyössä työtä tekevät ovat saaneet hyvän ja perusteellisen koulutuksen nähdä ja tunnistaa ongelmia. Myös varhaisen puuttumisen puitteissa pyritään tunnistamaan vaaratekijöitä ja ongelmia. Vah-

vuuksien tunnistaminen, niiden tukeminen ja merkityksen oivaltaminen edellyttävät uudenlaista näkökulmaa ja voivat vaatia harjoitusta. Kuitenkin tiedetään, että onnistumisen tunnistaminen ja siitä palautteen saaminen vievät suotuisaa kehitystä eteenpäin lisäämällä optimismia, motivaatiota ja uusia onnistumisen kokemuksia.

Haavoittuvuus on toinen tärkeä käsite ja toiminnan kohde LP-keskustelussa. Sillä on kaksi sisältöä. Jos on olemassa selviä tai alkavia ongelmia, luetaan ne haavoittuvuuksiksi ja ne vaativat tietysti huomiota, kun tehdään suunnitelmaa toiminnaksi. Toisessa tilanteessa ei vielä ole ongelmia, mutta huomataan haavoittuva yhtälö lapsen/nuoren ja ympäristön välillä. On siis tilanne, joka voi johtaa ongelmiin jos mitään ei tehdä.

Ajatellaan esimerkiksi arkaa lasta, jolla on yksi ystävä ja asiat ovat näin menneet hyvin. Vanhempi sairastuu ahdistukseen ja masennukseen ja perheen voimat ja oma sosiaalinen toiminta vähenevät. Lapsikin alkaa sulkeutua. On helppo huomata, että vaarana on lapsen vähittäinen eristäytyminen ja arkuuden lisääntyminen. Tästä keskustellaan vanhemman kanssa ja etsitään ratkaisuja. Olisiko lapsen ystävän perheestä apua, voisivatko he ottaa lapsen mukaansa retkille? Entä päivähoito tai koulu, voisiko siellä tukea lapsen / nuoren sosiaalista kanssakäymistä?

Toinen esimerkki voisi olla toimielias ja aktiivinen poika, jonka kanssa on koulussa selvitty kohtalaisen hyvin, mutta nyt opettaja on monesta syystä uupunut ja stressaantunut. Häneltä ei enää riitä resursseja toimia pojan kanssa ja konfliktit lisääntyvät. Tästä jutellaan, vanhemmat alkavat ymmärtää poikansa pahantuulisuutta kotona ja yhdessä mietitään, mitä voidaan tehdä.

2.5 Suunnitelma toiminnaksi

Suunnitelman tekeminen toiminnaksi on oleellinen osa LP-keskustelua. Se tarkoittaa (1) panostamista löytyneisiin vahvuuksiin että (2) tukemista haavoittuvuuksissa (3) osana normaalia kanssakäymistä lapsen kanssa. Mietitään yhdessä, mihin on hyvä ja mahdollista panostaa ja miten toimitaan.

Kokemus osoittaa, että suunnitelma toiminnaksi painottuu herkästi ongelmiin. On tärkeää muistaa vahvuudet, eli miten voidaan lisätä lapsen ja nuoren onnistumisen kokemuksia, iloa ja tyytyväisyyttä kotona, päivähoitossa ja koulussa. Palautteen antaminen hyvin sujuneista asioista on jo sinänsä kyseisen asian vahvistamista. Esimerkiksi jos lapsi ei tee tavoistaan poiketen makeishyllyn ohittamisesta konfliktia kaupassa, voi lapselle sanoa: ”Onpa sun kanssa kiva käydä kaupassa!” Tällöin on myös varottava sitä, ettei samalla viittaa aikaisempiin ongelmiin: ”... kun nyt et alkanut riidellä karkeista”. Se vie pohjan pois lapsen onnistumiselta. Vastaavia esimerkkejä löytyy niin päivähoiton kuin koulunkin piiristä. Tunnistetaan ja tehdään niin lapselle ja nuorelle kuin aikuisellekin näkyväksi asiat jotka sujuvat.

Suunnitelma toiminnaksi tehdään aina sen mukaan mikä on mahdollista. Erityisesti jos on jaksavuuden kanssa ongelmia, voi moneen asiaan tarttuminen tuntua ylivoimaiselta. Tällöin on hyvä – ja sallittua! – valita joku tärkeä asia, johon uskoo voimien riittävän.

3 VANHEMPIEN ONGELMAT JA LAPSET

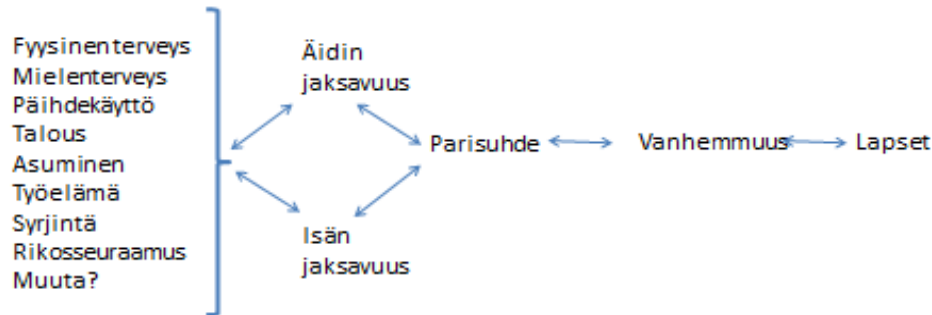
Vanhempien ongelmat vaikuttavat lapsen päivähoidossa ja koulussa, mutta perinteisesti on ollut vaikeata ottaa näitä asioita puheeksi vanhempien kanssa. LP-keskustelun pyrkimyksenä on luoda rakentavaa ja kunnioittavaa pohdintaa lapsen ja nuoren tukemiseksi näissäkkin tilanteissa. Päivähoidon ja koulun pyrkimyksenä ei ole vanhempien ongelmiin puuttuminen, vaan lapsen tukeminen kun kotona on vaikeuksia. Työn pohjalla on ymmärrys kodin vaikeuksista ja niiden merkityksestä vanhemmuuteen ja lapsiin.

Ongelmat ovat osa elämää. On tuskin yhtään perhettä, joka ei jossain elämän vaiheessa kokisi paineita ja mullistuksia. Työttömyys, taloudelliset vaikeudet, parisuhdeongelmat ja erot ovat tavallisia. Arvioidaan, että joka neljäs tai viides ihminen kärsii elämänsä aikana masennuksesta. Näin 10-15% synnyttäneistä äideistä kärsii synnytyksen jälkeisestä masennuksesta. Norjassa arvioidaan, että noin jokin viidennessä perheessä on vanhemmalla hoitoa vaativa mielenterveys- tai päihdeongelma. Rikollisuus on harvinaisempaa, mutta vanhemman vankeus voi myös olla osa lapsen ja perheen elämää. Vanhemman sairastuminen syöpään on todellisuutta noin 4-6%:lla lapsista täysi-ikäisyyteen mennessä.

Ongelmat ja paineet vaikuttavat ihmisen psyykkisiin resursseihin, tapaan kokea, kykyyn ajatella ja toimia. Tästä syystä ne heijastuvat kanssakäymiseen muiden ihmisten kanssa. Perheenjäsenet ovat jatkuvassa ja tiiviissä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa, joten vanhemman ongelmat heijastuvat nopeasti perheen ihmissuhteisiin ja perhe-elämään. Vaikutukset ovat monasti odottamattomia ja vaikeita ymmärtää sekä vanhemmalle itselleen että muille perheenjäsenille. Perheissä voidaan olla ymmällään ja usein tulee väärinkäsityksiä.

Alla olevassa kuvassa on hahmoteltu sitä, miten vanhempaa kohtaavat paineet mahdollisesti vaikuttavat vanhemmuuteen ja lapsiin. Erilaiset ongelmat ovat vanhemman kannalta suurestikin toisistaan poikkeavia, kuten esimerkiksi liialliset työpaineet ja työttömyys. Usein myös erilaiset ongelmat liittyvät yhteen. Työttömyydestä voi seurata taloudellisia ongelmia, masennusta, ahdistusta ja päihteiden käyttöä, tai toisinpäin. Erilaisuudestaan huolimatta ne kaikki kuitenkin vaikuttavat perheeseen ja lapseen samansuuntaisten vaikutuspolkujen kautta. Vanhemman oma jaksavuus kärsii, hänestä voi tulla eristäytyvä ja/ tai helposti ärsyyntyvä. Paineet purkautuvat usein parisuhteeseen ja kodista voi tulla riitainen tai kovin hiljainen ja vihamielinen. Yhteinen vanhemmuus kärsii saman tien. Stressin alla vanhemmat toimivat lasten kanssa usein epäjohtomukaisesti, joskus ollaan tiukkoja, joskus ei jakseta valvoa tuittupäisen nuoren menemisiä. Voidaan olla kovakouraisia sekä sanallisesti että fyysisesti. Vanhemmuuden tavat heilahtelevat vanhemman oman voinnin ja jaksavuuden mukaan.

Kuvio 1: Vanhempien vaikeuksien välittyminen lapsiin

Lapsi aistii herkästi vanhempiensa mielenliikkeet, perheen tunnelman muutokset ja vanhemman muuttuneen käyttäytymisen itseänsä kohtaan ja reagoi itselleen ominaisella tavalla. Joku lapsi sulkeutuu itseensä, toisesta tulee pahantuulinen, kolmannesta voi tulla takertuva. Vauvasta voi tulla kovin hiljainen, kaksivuotiaasta oikea känkkäränkkä. Lapsen voi olla vaikea jäädä päivähoitoon ja lähteä sieltä. Lapsella ei ole joustovaraa ja hän voi reagoida vahvasti pieniinkin pettymyksiin. Itku voi olla herkässä, samoin kiukku. Nämä kaikki näkyvät tietysti lapsen olemuksessa myös päivähoitopäivän aikana. Olisi tärkeätä, että päivähoitossa osattaisi sekä tulkita lapsen käyttäytyminen oikein että tiedettäisi, miten tukea häntä.

On tärkeätä huomata, että kuvassa oleva vaikutuspolku kuvastaa inhimillistä tapaa reagoida, eikä ole kenellekään vieras. Jokainen meistä on kireä ja helposti ärtyvä tai masentuva vaikean ja pettymyksiä tuoneen työviikon jälkeen ja sellainen heijastuu herkästi läheisiin ihmissuhteisiin. Vaikutuspolku ei ole myöskään yhdenkään perheen ”kohtalo”, vaan siihen voidaan vaikuttaa. Esimerkiksi vanhempien keskinäiset neuvottelutaidot ovat tärkeitä parisuhteen kannattelemisessa vaikeuksien yli. Vaikeudet voivat myös yhdistää. On paljon asioita, joita vanhemmat ja päivähoitaja voivat tehdä lasten eteen. Niitä on tässä keskustelussa tarkoitus löytää ja vahvistaa. Ongelmat eivät ole kehityksen este, kun niitä pyritään yhteistoimin ratkaisemaan.

Moniin vaikeuksiin liittyy yhteiskunnassa stigmaa, kielteistä leimaa, häpeää, syyllisyyttä, syyllistämistä. Näin on erityisesti liittyen mielen terveys- ja päihdeongelmiin, rikollisuuteen ja myös perheen taloudellisiin vaikeuksiin. Myös perhe saatetaan leimata kyseisen ongelman takia. ’Päihdeperhe’ – käsitettä käytetään yleisesti, mutta se on hyvä esimerkki koko perheen leimaamisesta yhden perheenjäsenen ongelman takia. On myös väärin leimata yksilö itse ongelmansa takia. ’Päihdeäiti’ – ilmaisu on tästä hyvä esimerkki. Kenellekään ei tulisi mieleenkään kutsua syöpää sarastavaa äitiä ”syöpä-äidiksi”. Ero selittyy kulttuurisilla asenteilla päihdeongelmiin.

Vanhemmilla voi näin ollen olla varautuneisuutta perheen ongelmien kertomisessa. He ehkä pelkäävät lapsen leimaantuvan ja henkilökunnan suhtautumisen muuttuvan heihin ja lapseen. Näistä asioista on hyvä keskustella avoimesti. Jos vanhemmat kokevat, etteivät he halua kertoa ongelmien laatua, ei heitä siihen velvoiteta tai painosteta. Tällöin toivotaan kuitenkin, että vanhempi kertoisi, miten kyseiset ongelmat heijastuvat hänen käyttäytymiseensä ja olemiseen lasten kanssa, jotta työntekijät alkavat ymmärtää lasta.

3.1 Lastensuojelun tarve

Joskus tilanne on kotona niin vaikea, että lasten hoitoon ei riitä enää voimia. Ääritilanteissa voi tulla lasten hoidon ja tarpeiden laiminlyöntiä ja fyysistä tai henkistä pahoinpitelyä. Pitkäkestoinen stressi ja uupumus, mielenterveys- ja päihdeongelmat vaikuttavat ihmisen kykyyn ottaa toinen ihminen huomioon. Vanhempi voi sanoa pahasti, olla väkivaltainen, vaatia kohtuuttomia lapsilta tai syyttää muita omista ongelmistaan. Lapset voivat päätyä tekemään kaikki kotityöt ja vastaamaan toinen toisistaan.

Näihin tilanteisiin pitää saada nopeasti apua, se on kaikkien edun mukaista. Parasta olisi, jos vanhempi tai vanhemmat itse hakisivat apua lastensuojelusta. Jos päivähoidossa arvellaan lasten hoidon olevan riittämätöntä tai perheessä olevan väkivaltaa, tai ne ilmenevät LP -keskustelun aikana, suositellaan yhteistä yhteydenottoa lastensuojeluun. Päivähoidolla on myös velvollisuus ilmoittaa näistä tilanteista lastensuojeluun.

3.2 Lasta tukevia tekijöitä kun elämässä on vaikeuksia

Lasta ja nuorta tukevia tekijöitä pyritään vahvistamaan LP-keskustelussa. Niihin panostetaan, kun tehdään suunnitelmaa toiminnaksi. On kuitenkin huomattava, että esimerkiksi kohdat 1. ja 2. ovat varsin laajoja, ja usein on tarpeen ja hyvä valita joku osa, johon panostaa.

1. Mahdollisimman toimiva arkipäivä, rutiinit, nukkuminen, ruokailu, päivähoito, koulu jne.
2. Mahdollisimman hyvät ja toimivat suhteet vanhempiin ja siskoihin ja veljiin, sekä myös päivähoiton ja koulun aikuisiin ja ikätovereihin
3. Kiinnittyminen päivähoitoon/kouluun ja kokemus kuulumisesta omaan ryhmään: olen kaivattu, minua odotetaan, minulla on hauskaa, minulla on omat tehtäväni jotka pystyn suorittamaan, olen tärkeä sekä aikuisille että lapsille.
4. Lapsella on läheinen ja luottavainen suhde ainakin yhteen päivähoiton/koulun työntekijään, jonka puoleen hän voi kääntyä ja jolta hän saa tarvittaessa apua. Tämä tarve on kaikilla lapsilla ja nuorilla, mutta erityisesti se korostuu jos kotona on vaikeuksia. Lapsen/nuoren työntekijä voi miettiä, miten hän voisi olla enemmän juuri tätä lasta/nuorta varten yli vaikean vaiheen.
5. Ikään sopiva ymmärrys vanhemman ja perheen tilanteesta. Lapsi/nuori tarvitsee selityksen kokemilleen asioille, kuulemalleen ja näkemälleen. Toisin sanoen, ymmärryksen siitä, miksi vanhempi on esimerkiksi aina sängyssä tai on jatkuvasti vihainen, ei tee ruokaa, juo vaikka voi huonosti jne. Ilman aikuisten antamaa selitystä lapsi etsii syitä itsestään ja omasta

käyttäytymisestään, ja se on raskas taakka kantaa. Hän voi myös yrittää korjata omaa käyttäytymistään ja olla pakonomaisen kiltti. Ahdistus voi myös tehdä levottomaksi, itkuiseksi tai ärtyneeksi ja saada aikaan toistuvia konflikteja vanhempien tai siskojen ja veljien kanssa kotona ja samoin kuin päivähoidossa ja koulussa.

Samat periaatteet koskevat myös päivähoiton ja koulun ongelmatilanteita. Jos joku päivähoiton työntekijä ei enää tulekaan töihin, voi lapsi pelätä, että se johtuu hänen kiukuttelustaan jos asiaa ei selitetä. Henkilökunnan vähyys ja kiire heijastuvat herkästi sekä päivähoitossa että koulussa henkilökunnan toimintaan ja jaksavuuteen lasten ja oppilaiden kanssa. Näissäkin tilanteissa olisi hyvä, että työntekijä kertoisi lapsille mistä ärtyvyys johtuu ja miten tästä eteenpäin.

6. Lapsen olisi tärkeätä tietää, että hänen työntekijänsä/ opettajansa tietää äidin /isän vaikeuksista, ja että hän voi tuoda esille omia tuntemuksiaan ja puhua huolistaan ja kokemuksistaan. Lapsen on vaikea olla vapautunut ja esimerkiksi leikkiä, jos mieltä painaa puhumattomat asiat.

7. Lapsen / nuoren mielialan ja käyttäytymisen vaihteluita ymmärretään ja häntä tuetaan vaikeina päivinä. Lapsen / nuoren tunteita ja tunteiden ilmaisua ei tule ohittaa tai kieltää ("Älä nyt...") Jos vanhemman kanssa on avoimesti puhuttu perheen ongelmista, voi asian ottaa lapsen / nuoren kanssa puheeksi: "Äiti kertoi, että ...(vanhemman depressio: äidillä on välillä kovin paha olla; vanhemman päihdehäiriö: isä juo välillä liikaa; vanhemman vakava sairaus: isällä on sairaus, jonka takia hän joutuu välillä sairaalaan, jne). Tänä aamuna äiti sanoi, että ilta oli ollut vaikea ja että nukuit huonosti. Se oli varmaan kurjaa, painaako se sinun mieltäsi?" Kaiken puhumisen lähtökohta on lapsen / nuoren kokemus ja tarpeet saada lohtua ja tukea. Mikäli työntekijä tarvitsee kodin tilanteesta lisätietoa, tarvittavat asiat kysytään vanhemmilta. Voi myös olla ettei lapsi halua puhua mitään, mutta puhumatonta lastakin voi lohduttaa.

8. Arkipäivä tuottaa iloa ja onnistumisia. Jos koti on huolten täyttämä, on päivähoitolla ja koululla erityinen merkitys ilon ja onnistumisten tuottajana. LP -keskustelun ensimmäisessä osassa pyrittiin tunnistamaan ilon aiheita sekä kotona että päivähoitossa / koulussa. Toisessa osassa mietitään, miten niitä voisi lisätä.

9. Päivähoito / koulu ja koti ovat hyvässä yhteistyössä. Kaikille lapsille on tärkeää, että heidän elämänsä aikuiset tekevät yhteistyötä. Erityisen tärkeää se on lapsille, joiden vanhemmilla on vaikeuksia.

4 LAPSET PUHEEKSI – KESKUSTELUN LOKIKIRJAT, Liitteet 1-5

LP-keskustelu on jaettu kahteen osaan. Ne voidaan tehdä yhden tapaamisen puitteissa, mutta erityisesti jos perheessä on paineita tai päivähoitossa / koulussa ongelmia, suositellaan kahta erillistä tapaamista. Pieni miettimistauko keskustelujen välillä voi olla myös tarpeen, jotta toisesta keskustelusta saisi kaiken irti.

Ensimmäisessä osassa käydään läpi lapsen elämää ja kartoitetaan vahvuudet ja haavoittuvuudet. Toisessa osassa käydään vahvuudet ja haavoittuvuudet läpi ja mietitään mitä konkreettisia toimia voidaan kotona ja päivähoitossa tehdä lapsen tukemiseksi.

Varhaiskasvatukseen ja kouluun tarkoitetut Lapset puheeksi –lokikirjat löytyvät Mielenterveysseuran nettisivulta (www.mielenterveysseura.fi). Koulussa käytävissä keskusteluissa voi oppilas olla mukana, joten lokikirjat ovat kahdessa muodossa, toinen aikuisten keskusteluna ja toinen aikuisten ja nuoren yhteisenä keskusteluna. Lokikirjat ovat sisällöltään samat, mutta jälkimmäisessä on myös nuori merkitty keskustelijaksi.